

18. Yüzyıl Fas Tarihinin Edebî Bir Tanığı: İbnu't-Tayyib eş-Şerakî

An Literary Witness of 18th Century Moroccan History: Ibn al-Tayyib al-Sharaqi

Mevlüt Öztürk

Doç.Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü/Arap Dili ve Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
Associate Professor, Necmettin Erbakan University Ahmet Kelesoglu Faculty of Education Department of Foreign Language Education Department of Arabic Language and Education, Konya, Türkiye
mevlutozturk@erbakan.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-5711-520X>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 03.07.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 18.10.2024
Published / Yayın Tarihi: 31.12.2024

DOI: 10.31591/istem.1509671

Cite as / Atıf: Öztürk, Mevlüt. "18. Yüzyıl Fas Tarihinin Edebî Bir Tanığı: İbnu't-Tayyib eş-Şerakî". *Istem* 44 (2024), 119-140. <https://doi.org/10.31591/istem.1509671>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

18. Yüzyıl Fas Tarihinin Edebî Bir Tanığı: İbnu't-Tayyib eş-Şerakî

Öz

18. yüzyılda Fas'ın sosyal, kültürel ve siyasi yapısı üzerinde Mevlây İsmâil b. Muhammed eş-Şerîf el-Hasenî el-Alevî (ö. 1139/1727) ve oğulları etkili olmuştur. Ülkeyi önce Mevlây İsmâil b. Muhammed ve sonrasında ise oğulları yönetmiştir. Onun ölümünden sonra oğulları arasında büyük taht kavgaları olmuş, bunun neticesinde ülke yıllarca süren bir istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Bu kavgalar; bölgeyi, otuz iki yıl süren bir kargaşanın hüküm sürdüğü ve merkezi otoritenin zayıfladığı bir döneme sokmuştur. Bu çekişmelerin ardından bölge, ancak Mevlây İsmail'in torunu Muhammed b. Abdullah'ın (ö. 1204/1790) tahta çıkması ile (1170/1757-1204/1790) tekrar huzur ve güvene kavuşabilmiştir. Mevlây İsmâil b. Muhammed döneminde sosyal, kültürel ve siyasi yönden en rahat günlerini yaşayan Fas, bu dönemde ilmî ve kültürel bir gelişme göstermiştir. Birçok ilmi konuda temâyüz etmiş çok sayıda ilim adamı dinî konulardaki çalışmalarının yanında Arap dili ve edebiyatı ile ilgili de çok sayıda eser telif etmişlerdir. Bu dönemin meşhur üç ilim adamından birisi kabul edilen ve dönemin edebî tanığı İbnu't-Tayyib eş-Şerakî; dil, edebiyat ve dinî ilimlerde temâyüz ederek dinî ilimler, dil ilimleri, edebî ilimler, biyografi ve muhtelif alanlarda 61 eser telif etmiştir. Bu eserlerden 11'i günümüze kadar ulaşmış, 50 eseri ise kayıp hükmündedir. Eserlerini şerh, hâşiye ve talik türlerinde kaleme almış olan Şerakî'nin verdiği eserlerin çoğunluğunu dil ve edebî ilimler oluşturmaktadır. Onun ilmî hayatı üzerinde dönemin siyâsi, sosyal, ilmi ve kültürel hayatının etkisinin büyük olduğu bir gerçektir. En büyük etkiyi de huzur dönemi olarak ifade edilen Mevlây İsmail'in yönetimi ile kargaşanın hâkim olduğu oğulları arasındaki taht kavgalarının yaşandığı dönemin siyâsi koşulları bırakmıştır. Çalışmada İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin Fas dönemi ilmî ve edebî hayatı ele alınmıştır. Bu çerçevede sadece dönemin ilmî ve edebî hayatı üzerinde durularak onun dönemin edebî ve ilmî hayatındaki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fas Tarihi, Mevlây b. İsmail, Arap Dili ve Edebiyatı, İbnu't-Tayyib eş-Şerakî, Dîvân.

An Literary Witness of 18th Century Moroccan History: Ibn al-Tayyib al-Sharaki

Abstract

In the 18th century, Mawlay Ismail b. Muhammad al-Sharif al-Hasani al-Alawi (d. 1139/1727) and his sons had a significant influence on Morocco's social, cultural, and political structure. The country was first governed by Mawlay Ismail b. Muhammad, and later by his sons. After his death, intense power struggles erupted between his sons, leading the country into years of instability. These disputes ushered the region into a period of chaos and disorder, lasting thirty-two years during which the central authority weakened. The region only regained peace and stability after the ascension of Mawlay Ismail's grandson, Muhammad b. Abdullah (d. 1204/1790), who reigned from 1170/1757 to 1204/1790. During Mawlay Ismail b. Muhammad's rule, Morocco experienced its most prosperous times in social, cultural, and political aspects, witnessing significant intellectual and cultural development. Numerous scholars excelled in various scientific fields, and in addition to their work on religious subjects, they produced numerous works on Arabic language and literature. One of the most notable scholars of this era, considered one of the three prominent intellectuals of the time, was Ibn al-Tayyib al-Sharaki. He excelled in the fields of language, literature, and religious sciences, authoring 61 works in religious sciences, linguistic sciences, literary studies, biography, and other disciplines. Eleven of these works have survived to the present day, while 50 are either lost or presumed missing. Al-Sharaki's works were mostly written in the forms of commentary, marginalia, and glosses, with a majority of them focusing on linguistic and literary studies. It is evident that the political, social, intellectual, and cultural conditions of the time had a significant impact on his scholarly life. The political conditions of both the peaceful period under Mevlay Ismail's rule and the chaotic era marked by the power struggles between his sons had the greatest influence. This study explores the intellectual and literary life of Ibn al-Tayyib al-Sharaki during the Moroccan period. In this context, the focus is solely on the intellectual and literary life of the period, aiming to determine his role and importance

within the scholarly and literary scene of the time

Keywords: Moroccan History, Mawlay b. Ismail, Arabic Language and Literature, Ibn al-Tayyib al-Sharaqî, Diwan.

Giriş

Çalışma daha önce İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin hayatı ve şiirleri ile ilgili yapılan çalışmalardan farklı olarak ilmî ve edebî hayatını sadece Fas dönemi ile sınırlı tutmuştur. Bu amaçla Şerakî'nin yaşadığı dönemin edebî özellikleri hakkında bilgiler verilerek dönemin edebî hayatında onun konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Yine bu çalışmamız, kendisinin dönemin şartlarından sonra göç ettiği Medine döneminin ilmî ve edebî birikiminde öne çıkarılmasına rağmen meşhur olduğu eserlerinin çoğunluğunu Fas döneminde telif etmesi ve bunları yanında giderken götürmesi gibi hususların tespiti ile Fas döneminin bir edibi olduğu gerçeğini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışmada öncelikli olarak Şerakî'nin yaşadığı 18. yüzyılda Fas'ın sosyal, siyasal ve kültürel yapısı hakkında *Fihrisu'l-fehâris*, *Ceyşu'l-Mağribî abrat-târîhî*, *Kitâbu'l-istiksâ*, *Târîhu'l-Mağrib*, *Mağribu abra't-târîh*, *Ezmetun bi'l-Mağrib* gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Müellifin hayatı hakkında *Silku'd-durer*, *Tuhfetu'l-muhibbîn*, *Hediyetu'l-ârifîn*, *Selvetu'l-enfâs*, *Risâletu'l-mustatrefe*, *Tâcu'l-arûs*, *A'lâm*, *Acâibu'l-âsâr* gibi kaynaklardan, yaşadığı dönem Fas edebiyatı ile ilgili olarak da *en-Nubûğu'l-Mağribî*, *el-Vâfî*, *Hayâtu'l-edebiyeye* gibi eserlerden yararlanılmıştır. Müellifin tahkikli eserlerinden *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffiz*, *Rihletu'l-hicâziyye ve Feydu'l-inşirâh* ve *el-Vedğîrî'nin Ta'rîf bi İbni't Tayyib* adlı eseri yine faydalanılan kaynaklardır. Dr. Mevlüt Öztürk'ün İbnu't-Tayyib eş-Şerakî ve şiiri ve İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin Dîvânı'ndaki Hz. Peygamber Methiyeleri isimli çalışmaları çalışmada esas alınan diğer Türkçe kaynaklardır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır.

İlk olarak Şerakî'nin ilmî ve edebî kişiliği üzerinde büyük etkisi olan yaşadığı dönem üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede İbnu't-Tayyib'in hayatının büyük bölümünü geçirdiği, ilmî ve edebî şahsiyetinin şekillenmesinde etkili olan Fas'ın 18. yüzyıldaki sosyal, siyasal ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Şerakî'nin hayatı hakkında genel bilgiler verilmiş, ilmî ve edebî hayatı ele alınarak Fas döneminde nazmettiği örnek şiirler üzerinden edebî yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin Yaşadığı Dönemin Sosyal, Siyasal ve Kültürel Özellikleri

İbnu't-Tayyib eş-Şerakî 1110/1698 yılında Fas'ta doğmuş ve ömrünün yarısını bu bölgede geçirmiştir. Onun ilmî ve edebî kişiliğinin üzerinde bölgenin büyük bir etkisi olmuştur. Bölgeyi önce Mevlây İsmail b. Muhammed (ö. 1139/1727) ve sonrasında ise oğulları yönetmiştir. Babalarının ölümünden sonra oğulları arasında büyük taht kavgaları olmuş, bunun neticesinde ülke yıllarca süren bir istikrar-sızlığa sürüklenmiştir. Bu siyasal kargaşa ortamında da Şerakî, Medine'ye göç etmiş

ve 1170/1756 yılında burada vefat etmiştir.¹ Şerakî'nin burada yaşadığı dönem, siyasi hayat olarak iki dönemde değerlendirilebilir. Birincisi, 1111/1699-1139/1727 yılları arasında yaşadığı huzur ve sükûnet dönemi, ikincisi ise 1139/1727-1170/1757 yılları arasında yaşadığı, içerisinde kargaşa ve sıkıntılı hâkim olduğu dönemdir. Bu dönemde Mevlây İsmail'in oğulları arasındaki taht kavgaları, dönemin en önemli siyasi özelliğidir.²

Mevlây İsmail b. Muhammed döneminde en güçlü zamanını yaşayan ülke, ondan sonra yönetime gelen oğullarının giriştikleri taht kavgaları neticesinde siyasi olarak buhranlı günler yaşamıştır. Mevlây İsmail ülkenin istikrarını sağlamak için baskı politikası izlemiştir.³ Onun bu politikası Fashî tarihçiler tarafından eleştirilse de bu otoriter yönetim anlayışı neticesinde ülkede istikrarlı bir dönemin olduğu konusunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar.⁴ Mevlây İsmail, ülkenin tarihinde görülmedik askerî düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Mevlây İsmail bu askerî düzenlemeler ile ülkede tesis etmiş olduğu istikrar ortamını devam ettirmeyi, devlet gücünü hissettirmeyi, ülkenin gasp edilen mallarını düşmandan tekrar geri alarak ülkenin sınırlarını genişletmeyi amaçlamıştır.⁵ Mevlây İsmail bu amaçlarını gerçekleştirmek için zenci kölelerden oluşan ve "Abîdu'l- Buhârî alayları" adı verilen bir askerî birlik kurmuştur.⁶ Mevlây İsmail, otoritesini yerleştirmek için bu ordunun kurulması, geliştirilmesi ve eğitiminde yetiştirilmesinde özel bir program uygulamıştır.⁷ Gençler; çocuk yaşlarda toplanıyor, demircilik ve marangozluk gibi çeşitli meslek kurslarına alınıyor, binicilik hususunda eğitildikten sonra da askerî eğitime alınıyorlardı.⁸ Dönemin ünlü ilim adamları, ordunun bu şekilde çeşitli etnik gruplardan oluşturulması konusunda Mevlây İsmail'e karşı çıkmışlarsa da, bunun neticesinde şiddetli bir şekilde cezalandırılmışlardır.⁹ Osmanlı yeniçerileri şeklinde oluşturduğu Mevlây İsmail'in bu ordusu¹⁰ bir hata mı yoksa doğru bir uygulama mı olduğu sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu uygulamayı eleştirenlerin yanı sıra

¹ Abdulalî Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî* (Rabat: Menşûrâtü ukâz, ts.), 29.

² Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 30; İbrahim Harekât, *el-Mağrib abra't-târih* (Dâru'l-beydâ, 1995), 3/32.

³ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 30.

⁴ Mevlây Abdurrahmân İbn Zeydân, *el-Munzi'ul-latîf fî'l-mefâhir* (Dâru'l-Beydâ, ts.), 70-77.

⁵ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 31; İsmail Ceran, *Fas Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012), 762.

⁶ Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsırî ed-Der'î Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ* (Dâru'l-beydâ, ts.), 56-61.

⁷ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/71; Merînî, *Ceyşu'l-Mağribi abra't-târih*, 99; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 31.

⁸ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/71; Ceran, *Fas Tarihi*, 762.

⁹ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/95.; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 31.

¹⁰ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 31.

bu ordunun oluşturulmasını doğru bulan tarihçiler de olmuştur.¹¹ Önceki dönemlerde benzeri bulunmayan böyle bir ordunun sonraki dönemde Fas tarihinin benzerini görmediği sıkıntılı günlerin yaşanmasının da nedeni olduğu görülmüştür.¹² Bu ordunun dışında Mevlây İsmail, Arap ve Berberi kabilelerinden oluşan bir ordu daha kurdu ki Şerakî'nin mensubu olduğu Şerâkâ kabilesi de bu kabilelerdendir. Bu ordunun vermiş olduğu zararın boyutlarının büyümesi sonucunda Mevlây İsmail tarafından ikiye bölünmüş, bir bölümü Meknes'e yerleştirilmiş, diğer bölümü de Fâs'ul-Cedîd'e göç etmek zorunda bırakılmıştır. Mevlây İsmail bunların çok azı ile ordusunu teşkil etmiş, kalanlarının ise ellerinden silahlarını almıştır.¹³ Ayrıca çoğunluğunu Araplardan oluşturduğu kendisine bağlı bir ordu daha da meydana getirmiştir ki bu ordu Vedâye Arap kabilesinden oluşturulduğu için Vedâye olarak adlandırılmıştır.¹⁴

Askerî ve siyasi reformlarla ülkede siyasi birliği sağlayan Mevlây İsmail, daha sonra ülke imarı için de büyük çaba göstermiştir. Ayrıca halkını, ekonomik olarak hayatlarını kazanan ve kendisine güven duyulan bir vatandaş kitlesi haline getirmiştir. Her ne kadar ayaklanmalara karşı aldığı sert tedbirlerle eleştirilse de bu sayede ülkede, hırsızlık, soygunculuk ve yol kesicilik olayları azalmıştır. Bu iyiye gidış, beraberinde Berberîlerin dağlardan inmelerini, Araplarla karışarak Araplaşmalarını ve böylece Fas halkının birbiri ile kaynaşmalarını sağlamıştır.¹⁵

Mevlây İsmail sosyal, siyasal, kültürel ve askeri alanlarda gerçekleştirmiş olduğu büyük reformların akabinde, oğulları arasında yönetim kavgasına neden olan bir uygulama yaparak ülkeyi oğulları arasında paylaştırmıştır. Her bir eyaletin başına bir oğlunu getirdiği bu uygulamada ülkeyi beş eyalete bölmüştür. Onun bu uygulaması ile oğullarının arasındaki taht kavgaları daha o hayatta iken başlamıştır.¹⁶

Mevlây İsmail, başında 60yıl kaldığı devlet yönetiminin ardından¹⁷ 1139/1727'de vefat etmiş, ondan sonra ülkede bir kargaşa dönemi başlamıştır. Vefatından sonra Fas'ta hâkim olan siyasi istikrarsızlık ortamı, ekonomik çöküntüyü getirmiş, açlık ve hastalıklar yayılmış ve bunun neticesinde pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Kaynaklarda yer alan tarihî değerlendirmelerde bu durumun nedeni olarak Mevlây İsmail'in uyguladığı baskıcı yönetim biçiminin halk üzerindeki olumsuz etkisi, askerî düzenlemelerdeki hatalar ve ülkeyi eyaletlere ayırarak

¹¹ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/88.

¹² Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 32.

¹³ Merîni, *Ceyşu'l-Mağribî abra't-târîh*, 95-97; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 31-32.

¹⁴ Ceran, *Fas Tarihi*, 762-763.

¹⁵ Ceran, *Fas Tarihi*, 764.

¹⁶ İbn Abdillâh, *Târîhu'l-Mağrib*, 2/15-16; Ceran, *Fas Tarihi*, 765.

¹⁷ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/99.

oğulları arasında pay etmesi olarak belirtilir.¹⁸

Mağrib, 1139/1727-1170/1757 tarihlerinde Mevlây İsmail'in oğullarının yönetimi ele geçirme kavgalarına sahne oldu. Bu kavgalar, bölgeyi otuz iki yıl süren bir kargaşanın hüküm sürdüğü ve merkezî otoritenin zayıfladığı bir döneme soktu.¹⁹ Bu çekişmelerin ardından bölge, ancak Mevlây İsmail'in torunu Muhammed b. Abdullah'ın (ö. 1204/1790) tahta çıkması ile (1170/1757-1204/1790) tekrar huzur ve güvene kavuşabildi.²⁰

Dönemin sosyal ve ekonomik durumuna bakıldığında Mağrib'in önemli ve en büyük şehrinin Fas olduğu görülür. Şehir, Yeni Fas ve Eski Fas olarak ikiye ayrılmaktaydı. Yeni Fas'ta askerler, Eski Fas'ta ise halk Mutayyibîn, Karaviyyîn ve Udvetu'l-Endelus adlı üç büyük mahalleye dağılmış şekilde yaşamaktaydı. Berberîler Mutayyibîn, Araplar Karaviyyîn, Endülüslü muhacirler ise Udvetu'l-Endelus'te yaşamaktaydılar. Şehirde ayrıca Meşrik'ten göç eden Araplar, Afrikalı zenciler, Müslümanlar ve Yahudiler yaşamaktaydı. Şehrin bu şekilde büyük mahallelere ayrılmasında siyasi görüşler ve farklı siyasi görüşlere sahip gruplar arasında meydana gelen savaş ve anlaşmazlıklar etkili olmuştur.²¹

Dönemin Fas toplumunda tarikat şeyh ve şerifleri geniş ayrıcalıklara sahip idi. Bu zümre, sahip olduğu saygınlık sebebiyle bazı imtiyazlar elde ettiler. Bağış, hibe ve vakfedilen mülkler gibi bazı imtiyazlara sahip olmalarının yanı sıra vergi ve askerlik hizmetinden muaf idiler. Dönemin halkı, genel olarak tüccarlar, zanaat-kârlar, çiftçiler ve kölelerden oluşmakta idi. Ülkede istikrarsızlığın sebep olduğu ekonomik sıkıntılara katlanan ve devletin bütün vergi yükünü taşıyan zikredilen bu üç sınıf idi.²²

Ülkenin gelirini halktan alınan vergiler, ihracat- ithalat mallarından alınan gümrük vergisi ve mal müsadereleri oluşturmaktaydı. Ayrıca devlet limanların işletilmesi gibi ticarî faaliyetler devlet tekeline alınmak sureti ile önemli gelir sağlanıyordu.²³

Yöneticilerin devlet otoritesini sağlamak için oluşturdukları ordu ile yapılan saray ve kaleler için yapılan harcamalar halka büyük yük getiriyordu. Mevlây İsmail tarafından inşa edilenlerin ise ihtişam ve sayı bakımından dönemin en büyük eserlerinden olduğu tarihçiler tarafından ifade edilir.²⁴ Vergi yükünden kurtulmak için halk Mevlây İsmail'e ricada bulunmuş ve bu çabalar sadece geçici bir çözüm

¹⁸ İbn Abdillâh, *Târîhu'l-Mağrib*, 2/16; Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 34.

¹⁹ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 114-156; Harekât, *el-Mağrib abra't-târîh*, 3/63, Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 34.

²⁰ Harekât, *el-Mağrib abra't-târîh*, 3/84.

²¹ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 39.

²² Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 40.

²³ Ceran, *Fas Tarihi*, 881.

²⁴ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/102-103.

olmuştur.²⁵ Vergilerin getirmiş olduğu ekonomik zorluklara kuraklık, hastalıklar ve sosyal çatışmalar da eklenince ülkede açlık sebebiyle ölümlerle dahi karşılaşılmıştır. Bu sıkıntılı dönemde bile yeni vergiler halka yüklenmeye devam edilmiş, vergisini ödemeyen zengine ulaşamadığı takdirde kardeşinin hapse atılmasına varıncaya kadar sert uygulamalarda bulunulmuştur.²⁶ Bu uygulamalar ile aynı şekilde zanaatkârlar ve çiftçiler de karşılaşmış, şehirde herkes borçlandırılmış ve insanlar köylere, çöllere, dağlara kaçmış ve başka ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır.²⁷ Toplumun ayrıcalıklı sınıfı şeyh ve şerifler, yapılan bu haksız uygulamalara karşı çıkmadıkları takdirde vergiden muaf tutulmuşlardır. Fakat yapılan uygulamaları tenkit ettiklerinde mallarına el konularak cezalandırılmışlardır.²⁸ Dönemin önde gelen âlimlerinden olan Hasen b. Muhammed el-Yûsî (ö. 1102/1691), Mevlây İsmail'e yazmış olduğu bir mektup ile yaptığı bu yanlışlıkları kendisine bildirmiştir.²⁹ Ekonomik olarak halkın karşılaşmış olduğu bu durum sonucunda yiyecek yetersizliği sorunu ortaya çıkmış ve zikredildiği üzere çok sayıda insan ölmüştür.³⁰

Dönemin ilmî ve kültürel durumunun değerlendirilmesi bağlamında şunları söylemek mümkündür: Şerakî'nin yaşadığı dönemde Merîniler ve Sa'dîler tarafından ülkede çok sayıda, cami, mescit, zâviye, kütüphane ve medrese gibi ilmî eser inşa edilmişti. Yine bu dönemlerde dinî ilimlerde temayüz etmiş çok sayıda âlim vardı. Ülkedeki bu çalışmalara ek olarak bu dönemde de ilmî canlılığı daha da artıracak çalışmalar yapılmış ve bu çerçevede, âlimlere değer verilerek onların çalışmaları desteklenmiştir.³¹ Büyük şehirleri eserlerle donatan ve zamanında başkent Meknes'in dünyanın önemli medeniyet merkezlerinden biri haline geldiği Mevlây Muhammed b. Abdullah, kıymetli eserler telif eden dini ilimlerde de öne çıkmış bir âlimdi.³²

Dönemin ilmi ve kültürel çalışmalarına ışık tutan önemli eserlerden biri de Muhammed b. et-Tayyib el-Kâdirî el-Fâsî'nin (ö. 1187/1773) *İltikâtu'd-durer'*idir. Müellif, bu eserinde 1100/1689-1181/1767 arasında yaşamış 191 ilim adamına ait 243 esere yer vermiştir. Müellifin eserine Endülüslü 60 kadar âlimi almadığı ve bazı âlimlerin de eserlerini zikretmediği dikkate alınırca dönemin ilmî hayatının ne kadar zengin olduğu anlaşılmaktadır.³³ O, örneğin Hasen b. Muhammed el-Yûsî gibi dönemin önemli bir müellifin risâle ve fetvâları eklendiği takdirde yüze ulaşan 37

²⁵ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 41.

²⁶ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/135.

²⁷ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 134-135.

²⁸ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 43.

²⁹ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 7/95; Ceran, *Fas Tarihi*, 872.

³⁰ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 43.

³¹ Ceran, *Fas Tarihi*, 869.

³² Harekât, *el-Mağrib abra't-târih*, 3/530-550.

³³ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 45.

temel eserinden sadece 6 eserini kitabında zikretmiştir.³⁴

Bütün bu bilgiler, genelde Mağrib özelde de Fas'ın 17. ve 18. yüzyılda bir merkez olduğunu göstermektedir.³⁵ Ülkenin refah ve huzur içerisinde yaşadığı dönemde birçok âlimin buraya hicret ettiği görülmektedir. Endüslü âlimler başta olma üzere hicret eden bu âlimler, ilmi bilgileri ve değerli kitapları ile bölgedeki ilmî birikime katkı sunmuşlardır.³⁶

Dönemin ilmî gelişmesinde etkili diğer faktör de birtakım zâviyelerin katkılarıdır. Bu zâviyeler ilmî ve kültürel devamlılığı sağlamışlardır.³⁷ Sonraki dönemlerde ülkede hâkim olan taht kavgaları ve siyasi istikrarsızlık sebebiyle âlimler şehirlerden köylere göç ederek ilmi ve kültürel birikimin ülke geneline yayılmasını sağlamışlardır.³⁸

Hasen b. Muhammed el-Yûsî (ö. 1102/1691), Ebû Sâlim Abdullah b. Muhammed el-'Ayyâsî (ö. 1090/1679), İbn Zekrî (ö. 1144/1731), Ali b. Abdulvâhid el-Enşârî es-Sicilmâsî (ö.1057/1647), Ahmed b. Süleyman er-Resmûkî (ö. 1133/1721), Abdurrahman b. Abdulkâdir Ebû Zeyd el-Fâsî (ö. 1096/1685), İbn Nâsır ed-Der'î (ö. 1085/1674) dönemin önde gelen âlimlerindedir.³⁹

Dönemin bir başka özelliği telif edilen eserlerin çoğunluğunun dinî konulardaki eserler olması⁴⁰ ve ilim adamlarının bidat ve hurafelerle mücadele etmesidir.⁴¹ Ortaya konulan eserlerin büyük çoğunluğunun ilmi halkalardaki derslerin bir ürünü olarak ortaya çıktığı, dil ve edebiyat alanında İbn Âcurûm (ö. 723/1323), İbn Hişâm (ö. 761/1360), Bûsîrî (ö. 695/1296), İbn Mâlik (ö. 672/1274), Taftazânî (ö. 792/1390), el-Mekkûdî (ö. 807/1405) gibi önde gelen alimlerin eserlerinin okutulmasına daha çok önem verildiği dikkati çeker.⁴² Dönemin bir başka özelliği olarak ilim adamlarının çoğunluğunun farklı ilim dallarında öne çıkmaları zikredilebilir. Sadece bir alanda değil birçok alanda eserler veren ve farklı alanlarda verilen eserleri talim ettiren bu âlimler, muşârik olarak adlandırılıyordu.⁴³

2. İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin İlmî ve Edebî Kişiliği

İbnu't-Tayyib dînî, luğavî ve edebî ilimlerde eğitim almakla yetinmeyerek bu

³⁴ Abbas Cirârî, *Abkariyetu'l-Yûsî* (Dâru'l-beydâ-Dâru's-sekâfe, 1981), 105-153.

³⁵ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 47.

³⁶ Selâvî, *Kitâbu'l-istiksâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, 6/11-12.

³⁷ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 47.

³⁸ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 44.

³⁹ Ceran, *Fas Tarihi*, 869-881.

⁴⁰ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 50.

⁴¹ Muhammed Abdulhay b. Abdulkebîr b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-medâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât* (Beyrut: Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, 1982), 2/677.

⁴² Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 52.

⁴³ Abdullah Kennûn, *en-Nubûğu'l-Mağribî fi'l-edebi'l-arabî* (Tanca, 1960), 1/291.; Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 49-52.

ilimlerin anlaşılmasını sağlayan nahiv, sarf, belâğat gibi diğer ilimlerde de kendini yetiştirerek öne çıkmıştır. Hocalarının methini kazanan Şerakî, sayısız öğrenci yetiştirmiştir.⁴⁴ Âlim bir ailede dünyaya gelmesi ilim yolculuğunda ona büyük katkı sağlamış, onun ilmi yaşantısında babasının büyük bir payı olmuştur. Ömrünün 33 yılını Fas'ta geçiren Şerakî bu dönemde hayatının olgunlaşma dönemini geçirmiştir. Şerakî'nin telif etmiş olduğu 61 eser ve vermiş olduğu dersler dikkate alındığında onun dil ilimleri ve edebiyatta öne çıkan bir edib olduğu görülür. Buna rağmen o, terâcim kaynaklarında büyük çoğunlukla hadis âlimi olarak tanıtılır. Kaynaklarda bu şekilde yer almasına rağmen onun, en fazla dil ve edebiyat konularında eser telif edip bu alanda dersler vermiş olması, onun dil ve edebiyat yönünün daha baskın olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Şerakî'nin takva sahibi bir şahsiyet olması, onun ilmî hayatına ve eserlerine açıkça yansımıştır. Dinî ilimlerdeki çalışmalarına ek olarak edebî alanda ortaya koymuş olduğu *Divan*'ı başta olmak üzere diğer eserlerinde de dini amaç ve temalar öne çıkmıştır. Onun ilmî değerini ortaya koyan delillerden birisi de kendi eserlerindeki bilgilerdir. O, *Divân*'ında kendisini "iştikak ustası" olarak nitelendirmiştir.⁴⁵

Şerakî çok sayıda değerli eser vermesine ve Mağrib'in en büyük ilmî şahsiyetlerinden biri olmasına rağmen dönemin ilmî durumu hakkında bilgi veren kaynaklarda kendisine yeterince yer verilmediği dikkatlerden kaçmaz. O, ricâl tarihçileri tarafından da- Kâdirî başta olmak üzere- ihmal edilmiştir. Kâdirî, eserinde Şerakî'den daha az tanınan müelliflere, Şerakî'nin öğrencilerine ve onun ancak öğrencisi olabilecek müelliflere yer vermesine rağmen onu eserine almaması gerçekten büyük bir ihmal olarak değerlendirilir. Bunun sebebi olarak Şerakî'nin yaşamının diğer yarısını Meşrîk'te geçirdiği ileri sürülebilir. Fakat Meşârîk müelliflerini de eserine alan Kâdirî gibi büyük bir ricâl tarihçisi tarafından bu durumunun gözden nasıl kaçırıldığını anlamak zordur. Şerakî ile dönemin ünlü tarihçisinin ailesinden bazı fertler arasında meydana gelen ilmi rekabetin bu duruma neden olduğunu akla getirmektedir.⁴⁶ Her ne kadar Kâdirî, eserlerinde yer vermese de öğrencileri ve çok sayıdaki müellifin kaleme aldığı terâcim kitaplarında onun hayatı ve ilmi seviyesi hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır.

Şerakî, Muhammed b. Süleyman er-Rûdânî ve Hasan el-Yûsî ile birlikte dönemin en önde gelen ilim adamlarından kabul edilmektedir.⁴⁷ Ailesindeki eğitimi-

⁴⁴ Muhammed b. Muhammed Tayyib b. Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Fâsî Şerakî, *er-Rihletu'l-hicâziyye* (el-Muessedetu'l-arabiyye li'd-dirâsâti ve'n-neşri'l-merkezi'r-reîsî, 2014), 30.

⁴⁵ Abdulalî Vedğîrî, *Şîru İbni't-Tayyib* (el-Bûkîlî, 1996), 32.

⁴⁶ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 7.

⁴⁷ Muhammed Haccî, *Muallimetu'l-Mağrib* (Rabat: el-Cemiyetü'l-mağribiyye li't-te'lîf ve't-tercûme ve'n-neşr, 2002), 16/5358.

nin sonrasında ilim almak amacı ile beldesindeki ilim meclislerine katılmıştır.⁴⁸ Şerakî, eserlerini ilk olarak bu dönemde vermeye başlamıştır. Bunun yanında ta'lim için ilim halkaları oluşturmuş ve kadılık görevini üstlenmiştir. İlmi seviyesinin olduğu bu dönemde Şerakî, bizzat ders aldığı ve farklı ilimlerde icazet aldığı iki yüze yakın hocasının bulunduğunu ifade eder.⁴⁹ Yine onun ilmi birikiminde en büyük Faslı âlimlerin verdiği söylenebilir.⁵⁰

Şerakî, *İrsâlu'l-esânîd* adlı eserinde hocalarının sayısının iki yüze yakın olduğunu zikretmesine rağmen çok az sayıdaki hocasının adları bilinebilmektedir. Bunun nedeni ise hocalarının isimlerinin zikredildiği üç önemli kitabının kaybolmasıdır. Ayrıca sayıya dâhil ettiği hocalarının hepsi bizzat derslerine katıldığı hocaları değildir. Kendilerinden eserleri için icâzet aldığı âlimleri de aynı şekilde hocası olarak kabul etmektedir.

Şerakî, babası Muhammed Tayyib b. Muhammed eş-Şerakî⁵¹, halası Zehrâ binti Muhammed eş-Şerakî⁵², Ebû Abdillâh el-Mesnâvî⁵³, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Alî el-Vicârî⁵⁴, Ebû Abdillâh eş-Şâzelî⁵⁵, Ebû Abdillâh b. Zekrî, Muhammed b. Ahmed el-Mesnâvî, Ebû Abdillâh el-Fâsî⁵⁶, Ebu'l-Abbâs ed-Der'î⁵⁷, Ebu İshâk ed-Der'î⁵⁸, Ebû Abdillâh Meyyâre el-Fâsî⁵⁹, Ebu'l-Hasen Alî et-Tedğî⁶⁰ gibi dönemin meşhur âlimlerinden din, lügat ve edebiyat dersleri almıştır.

⁴⁸ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 62.

⁴⁹ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1068; Haccî, *Muallimetu'l-Mağrib*, 16/5358; Muhammed Ahdar, *el-Hayâtu'l-edebîyye fi'l-Mağrib 'alâ ahdî'd-Devleti'l-Alevîyye* (Dâru'r-reşâdî'l-hadîse, 1977), 258.

⁵⁰ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 62.

⁵¹ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karnî's-sâniye aşar*, 4/91; Et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî, 60.

⁵² Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1071; Haccî, *Muallimetu'l-Mağrib*, 16/5359.

⁵³ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karnî's-sâniye aşar*, 4/91; Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1069; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 72-73; Kennûn, *en-Nubûğu'l-Mağribî fi'l-edebî'l-arabî*, 1/291.

⁵⁴ Muhammed b. Muhammed Tayyib b. Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Fâsî Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffiz* (Riyad: Dâru'l-'Ulûm, 1983), 352.

⁵⁵ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karnî's-sâniye aşar*, 4/91; Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1070; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 73.

⁵⁶ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karnî's-sâniye aşar*, 4/91; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 67.

⁵⁷ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karnî's-sâniye aşar*, 4/91; Selâvî, *Kitâbu'lİstikşâ li-Ahbârî'd-Duvelî'l-Mağribî'l-Akşâ*, 7/111-112; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 67; Muhammed Tuncî (ed.), *Terâcimu a'yâni'l-Medîneti'l-Münevverati fi'l-karnî's-sâniye aşar el-hicrî* (Cidde: Dâruş-şurûk, 1984), 57.

⁵⁸ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1070; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 68.

⁵⁹ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karnî's-sâniye aşar*, 4/91; Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1070; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 68.

⁶⁰ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1070.

İbnu't-Tayyib Fas döneminde sadece dersler almakla yetinmemiş, ilmi olarak belli bir seviyeye gelince bu dönemde tarihçi Kâdirî'nin "Onun vefatı ile Mağrib'te ilim kayboldu." sözüyle ilmî zenginliğine atıfta bulunduğu Abdülmecîd ez-Zebâdî⁶¹, sürekli olarak hocası Şerakî'nin yanında bulunmuş, derslerinde bir nevi hocasının asistanı olmuş Kedekzâde⁶², Şerakî'nin 1138/1726-1139/1727 yılları arasındaki hac yolculuğunda ona yol arkadaşlığı yapan İbn Ceyce⁶³, Hamdûn b. Abdisselâm el-Fâsî⁶⁴, Ebu'l-Abbas el-Bekûrî⁶⁵ gibi öğrenciler yetiştirmiştir.

Kaynaklarda bazı müelliflerce Şerakî'nin 50'den fazla eseri olduğu nakledilmesine⁶⁶ rağmen onun eserleri ve diğer kaynaklar incelendiğinde 50 eserinin kayıp veya kayıp hükmünde olduğu ve sadece 11 eserinin günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Bu bilgiye göre onun toplamda 61 eserinin olduğu tespiti yapılmıştır.

Şerakî'nin eserlerini, eser verilen ilimler ve sayıları bakımından şu şekilde tasnif etmek mümkündür: Dil alanında, 8 mucem, 16 nahiv ve sarf toplamda 24; edebiyat alanında, 10 edebî, 5 belâğî eser toplamda 15; terâcim ve fihrist alanında 4; dini alanda tefsir ve hadis 3, Fıkıh 4, siyer ve şemâil 5, tasavvuf 1 toplamda 16; 2 de muhtelif konularda olmak üzere 61 eseri bulunmaktadır. Şerakî'nin eserleri şerh, hâşiye ve talik türlerinde olup, eserlerinin çoğunluğunun dil bilimlerinde olduğu görülmektedir. Zikredildiği üzere eserlerinin çoğunluğu kaybolmuş sadece 11 eseri günümüze ulaşmıştır. Bunlardan *İdâetu'r-râmûs (Hâşiyetu'l-kâmûs)*, *Şerhu muvattietî'l-fasîh*, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, *Rihletu'l-hicâziyye*, *Fihristü's- suğrâ*, *Uyûnu'l-mevâridi's-silsile min uyûni'l-esânîdi'l-muselsele*, *Feydu'l-insîrâh*, *Şerhu hizbi'n-nevevî*, *Şerhu'l-kasîdeti'l-mudariyye*, *Kasîdeti'r-râiyye fî medhi'r-rasûl*, *el-İstîşfâ bimâ fî zâti's-şifâ* günümüze ulaşan eserleridir.⁶⁷

İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin Fas'taki öğrencisi Ebu'l- Abbas Ahmed ibn Muhammed el-Bekûrî nazmettiği beyitlerinde hocasının telif ettiği eserlerine yer vermiştir.⁶⁸ Şerakî'nin Fas döneminde telif ettiği meşhur 5 eseri ve bu eserlerinden *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*'da zikrettiği diğer eserleri şunlardır:

1-İsfâru'l-Lisâm an-Muhayyâ Şevâhidi İbn Hişâm: Müellif bu eserini Şerhu Şevâhidi't-Tevdîh olarak da adlandırmıştır. Eser Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf

⁶¹ Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kâsım Mahlûf, *Seçeretü'n-nûri'z-zekîyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye* (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, 2003), 508.; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 80.

⁶² Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l- meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1071.

⁶³ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 81.

⁶⁴ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l- meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1071; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 80.

⁶⁵ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 80.

⁶⁶ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l- meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1071.; Murâdî, *Silku'd-durar fî a'yâni'l-karnî's-sâniye 'Aşar*, 4/91; Kennûn, *en-Nubûğu'l-Mağribî fî'l-edebî'l-arabî*, 1/291.; Tuncî, *Terâcimu a'yâni'l-Medîneti'l-Münevverati fî'l-karnî's-sâniye 'aşar el-hicrî*, 57.

⁶⁷ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 139.

⁶⁸ Şerakî, *er-Rihletu'l-hicâziyye*, 30.

b. Hişâm el- Ensârî'nin eseri Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyye İbn Mâlik'teki nahiv şevâhidlerinin şerhidir. Şerh edilen bu eser nahiv ile ilgili öğretici bir kitap olması nedeni ile İbnu't-Ṭayyib'in döneminde büyük bir revaç bulmuştur. Müellif bu eserine diğer eserleri Muvettetu'l-Fasîh ve İdâetur-Râmûs'un pek çok yerinde atıfta bulunmuştur. Ahmet el-Bekûrî'nin hac yolculuğunda Kasîdetu'l-Lâmiyye'sinde şeyhini bu eserini zikrederek övmesinden eserin h. 1139 yılından önce telif edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹

2-Telhîsu't-Telhîs min Şevâhidi't-Telhîs: Eser Ebu'l-Me'âlî Celâluddîn Muhammed b. el-Kâdî Sa'duddîn b. Ömer el-Kazvî'nin belağat alanında telif ettiği Telhîsu'l-Miftâh adlı kitabının şevâhidlerinin şerhidir. Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız, er-Rihletu'l-Hicâziyye ve Feydu'l-İnşirâh gibi mevcut eserlerinde atıfta bulunmuştur. Eser Fas döneminde telif edilmiştir. İbnu't-Tayyib eserini bazen Şerhu Şevâhidi't-Telhîs adıyla da adlandırmıştır.⁷⁰

3-Tahrîru'r-Rivâye fî Takrîril'l-Kifâye: Eserin meşhur adı Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız'dır. Eser İbnu'l- Ecdâbî olarak meşhur olan Ebû İshâk İbrahim b. Ahmed et-Trablusî'nin Kifâyetu'l-Mutehaffız ve Nihâyetu'l-Mutelaffız fî'l-Luğati'l-'Arabiyye adlı eserinin şerhidir. Eserin konusu dilin lafızlarıdır. Eser Se'âlibî'nin Fıkhul-Luga ve İbn Sîde'nin el-Muhassas adlı eserlerindeki metotla bablar şeklinde tasnif edilmiştir. Çok kısa bir muhtasardır. Esere her lafız alınmamış, bilâkis ihtisar edilerek büyük sözlüklerden meşhur olan lafızlar seçilerek alınmıştır. Eserin muhtasar olmasının başka bir nedeni de müellifin hâşiyeden garip kelimeleri çıkarması ve şevâhidden uzak durmasıdır. Eserin muhtasar olması eserin yayılmasını ve medrese kitaplarından olmasını sağlamıştır. Kiftî, İbn Ecdâbî'den insanların Mağrib ve Mısır'da Kifâyetu'l-Mutehaffız'la meşgul olduklarını aktarmıştır. İbnu't-Tayyib'in eserle tanışması ise hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Şazeli'nin huzurunda bu eseri okuduğu Fas'taki ilim halkalarına geldiği dönemde olmuştur.⁷¹ İbnu't-Tayyib çok geçmeden de öğrencilere eseri okutacak makama sahip olmuştur. Bu derslerin sonunda da eserin şerhi ortaya çıkmıştır. Eserin Dâru'l- Kutubi'l- Mısriyye'de iki el yazma nüshası bulunmaktadır. Mevcut bu iki nüshada da eserin bitiriliş tarihine ait bilgi yer almamaktadır fakat diğer eserlerindeki bilgilerden eserin h. 1139 yılında tamamlanmış olabileceği büyük olasılıkla tahmin edilmektedir. İbnu't-Ṭayyib eserin mukaddimesinde kendisini eserin hâşiyesine yönelten âmiller arasında seçkin hocalarının ve öğrencilerinin isteğine cevap verme isteği olduğunu belirtir.⁷² Müellif eserinde ele aldığı dil ile ilgili bu sorunları daha sonra telif ettiği Hâşiye 'ale'l-Kâmûs ve Şerhu İktirâhi's-Suyûtî gibi eserlerinde de ele almıştır. Her ne kadar eser

⁶⁹ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 154-156.

⁷⁰ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 156.

⁷¹Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 201.

⁷² Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 33.

diğer eserlerine nazaran ilmî açıdan fazla bir derinliğe sahip olmasa da dil ilimleri ile ilgili yaptığı bu çalışmasının ilk çalışma olması ona tarihi bir değer vermektedir. Çünkü İbnu't-Tayyib yapmış olduğu bu çalışma ile dil alanında temâyüz etmiş bir müellif olarak kabul edilmiştir.⁷³

4- *Muvattietu'l-Fasîh li-Muvattietu'l-Fasîh*: Eser Mâlik b. Abdirrahmân b. Murahhal Alî b. Abdirrahmân el- Mâlikî es- Sebtî'nin Sa'leb'in meşhur eseri el-Fasîh'e manzum olarak yazmış olduğu Manzûmetu Fasîhi Sa'leb adlı eserinin şerhidir. Eserin bir diğer adı da Nazmu'l- Fasîh'tir. Eserin h. 1139 yılından önce yazıldığı sabittir çünkü İbnu't-Tayyib bu yıl yaptığı Hac yolculuğu esnasında beraberinde eserini Meşrik'e götürmüştür. Eserin yazma nüshası mevcuttur.⁷⁴ İbnu't-Tayyib diğer bir eseri Feydu'l-İnşirâh'ta⁷⁵ bu eserine atıfta bulunmuştur.

5- *Simtu'l-Ferâid fîmâ yete'alleku bi'l-Besmeleti ve's-Salâti mine'l-Fevâid*: İbnu't-Tayyib er-Rihle, Muvattietu'l-Fasîh, Tahrîru'r-Rivâye fî Takrîril'- Kifâye (Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız)⁷⁶, İdâetu'r-Râmûs gibi mevcut eserlerinin birçok yerinde, ayrıca Risâletun fî ma'nes-Salati 'ale'r-Rasûl eserinde de bu eserine atıfta bulunmuştur. İdâetu'r-Râmûs'ta gelen açık ifadeye göre eser h. 1139 yılından önce telif edilmiştir. Müellif İdâetu'r-Râmûs'un لمد maddesinde Fîrûzâbâdî'nin Celâl lafzının yirmiden fazla manasının bulunduğu ifadesini "Bu bir kusurdur." diye redderek bu lafzın otuzdan fazla manasının bulunduğunu bu eseri Simtu'l-Ferâid fîmâ yete'alleku bi'l-Besmeleti ve's-Salâti mine'l-Fevâid'de dile getirdiğini belirtmiştir. Müellif yine el-Kâmus'ul-Muhit'in girişinde "Besmele"nin şerhinde yine bu eserindeki araştırmasında ve Feydu'l-İnşirâh'ta⁷⁷ atıfta bulunmuştur.⁷⁸

6- *Hâşiyetu 'alâ durreti'l-gavvâs*: Eser *Durretu'l-gavvâs*'ın hâşiyesidir. Müellifin günümüze kadar ulaşmayan eserlerindedir. Şerakî diğer eserlerinde bu eseri-ne atıfta bulunmuştur.⁷⁹

7- *Havâşî şifâi'l-galil*: *Şifâu'l- galil*'in şerhidir. Müellifin kayıp eserlerindedir.⁸⁰ Diğer eserlerinde zikretmiştir.⁸¹

8- *el-Musfir an-habâyel'l-muzhir*: Suyûtî'nin *el-Muzhir*'inin şerhidir. Müellif

⁷³ İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-müellifin âsâru'l-musannefin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs el-arabi, ts.), 2/331.

⁷⁴ Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karni's-sâniye 'Aşar*, 4/91.

⁷⁵ Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh, 1/171

⁷⁶ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 36.

⁷⁷ Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh, 1/170

⁷⁸ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 177.

⁷⁹ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 84. Et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî, 143.; Kennûn, *en-Nubûğu'l-Mağribî fi'l-edebi'l-arabi*, 1/291.

⁸⁰ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 144.

⁸¹ Muhammed b. Muhammed Tayyib b. Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Fâsî Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh (Abu Dabi: Dâru'l-Buhûsu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Turâs, 2000), 1/343.; Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 610.; Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 144-145.

Şerhu'l-kifâye'de⁸² bu eserini zikretmiştir. Hamzâviyye Zâviyesinde iki yazma nüshası mevcuttur.⁸³

9- *Hâşiye 'ale't-tasrîh lil-Ezherî*: Ezherî'nin Tasrîh 'ale't-tevdîh adlı eserinin hâşiyesidir. İdâetu'r-râmûs adlı eserinde müellif bu esere atıfta bulunmuştur.⁸⁴

10- *Hâşiye 'ale'l-murâdî*: el-Elfiyye'ye İbn Ümmü Kâsım tarafından yapılan şerhin hâşiyesidir. Havâşî murâdî olarak da adlandırılan esere,⁸⁵ farklı kitaplarında müellif atıfta bulunmuştur.⁸⁶

11- *Hâşiye 'ale'l-muğnî*: Muğnî'l-lebîb'in şerhidir. Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız'ta zikredilmiştir.⁸⁷

12- *Havâşî't-tevdîh*: Evdahu'l-mesâlik'in şerhidir. Müellif bazı eserlerinde bu esere atıfta bulunmuştur.⁸⁸

13- *Havâşî't-tevdîh*: Evdahu'l-mesâlik'in şerhidir. Müellif bazı eserlerinde bu esere atıfta bulunmuştur.⁸⁹

14- *Havâşî şerhi lâmiyyeti'l-ef'âl li İbni'n-Nâzım*: Şerhu lâmiyyetu'l-ef'âl'in hâşiyesidir. Mevcut bazı eserlerinde müellif tarafından atıfta bulunulmuştur.⁹⁰

15- *Şerhu'l-kâfiyeti li İbni Mâlik*: Kâfiyetu's-şâfiye'nin şerhidir. Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız⁹¹ ve İdâetu'r-râmûs'da⁹² zikredilmiştir.

16- *Havâşî 'alâ şerhi ukûdu'l-cumân*: Eser Hallu ukûdi'l-cumân adlı eserin şerhidir. Tahrîru'r-rivâye adlı eserinde müellif eserini zikretmiştir.⁹³

17- *Havâşî'l-muhtasar*: Eser, Şerhu'l-muhtasar'ın hâşiyesidir. Müellif eseri Tahrîru'r-rivâye'de zikretmiştir.⁹⁴

18- *Havâşî'l-celâleyn*: Eser *Celâleyn tefsîrî*'nin hâşiyesidir.⁹⁵ Eser *Şerhu*

⁸² Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 497.

⁸³ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselât*, 2/1070.; Et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî, 145.; Kennûn, *en-Nubûğu'l-Mağribî fi'l-Edebi'l-Arabî*, 1/290.; Haccî, *Muallimetu'l-Mağrib*, 16/5358.; el-Ahdar, *el-Hayâtu'l-Edebiyye*, s. 259.

⁸⁴ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 148.

⁸⁵ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 148-149.

⁸⁶ Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh, 1/200.; Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 242.

⁸⁷ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 41.

⁸⁸ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 38.; Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh, 1/171.; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 149.

⁸⁹ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 38.; Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh, 1/171.; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 149.

⁹⁰ Şerakî, Feydu neşri'l-inşirâh min ravdı tayyi'l-iktirâh, 1/200.; Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 163-164.; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 150.

⁹¹ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 163.

⁹² Murâdî, *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karni's-sâniye 'Aşar*, 4/91.; Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-müellifin âsâru'l-musannefin*, 2/331.; Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris Ziriklî, *el-A'lâm* (Dâru'l-İlmi'l-melâyin, 2002), 6/178.; Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 151.; Tuncî, *Terâcimu a'yâni'l-Medîneti'l-Münevverati fi'l-karni's-sâniye 'aşar el-hicrî*, 57.

⁹³ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 103.

⁹⁴ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 90.

⁹⁵ Vedğîrî, *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 170.

kifâyeti'l-mutehaffız'da⁹⁶ zikredilmiştir.

19-*Havâşî'l-keşşâf*: Eser Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ının hâşiyesidir. *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*'da⁹⁷ esere atıfta bulunulmuştur.⁹⁸

20- *Risâletun fî ma'nes-salati ale'r-Rasûl*: İbn Hişâm'ın salâtın tefsirine reddiye olarak yazılmıştır. Müellif el-Ukûdu'n-nazîme'de eseri zikretmiştir.⁹⁹

21-*İkâmetu'l-burhân 'alâ enne'l-ef'âle'n-nâkisa innemâ tedullu 'ale'z-zamân*: Müellif kâne ve kardeşlerinin oluşu değil sadece zamanı gösterdiğini savunduğu bu eserini Fas döneminde telif etmiştir.¹⁰⁰

3. İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin Şâirliği

Şiir, şairin anlam dünyasındaki duygu ve düşüncelerini çeşitli amaçlar için belli usul ve esaslara göre söze dökmesidir.¹⁰¹ Her ne kadar kaynaklarda müellife ait bir divandan bahsedilmemişse de müellif *İdâetu'r-Râmûs* adlı eserinde kendisine ait bir *Dîvân*'ının bulunduğunu ifade etmiştir. Fakat bu *Dîvân*'ın tamamı günümüze ulaşmamıştır. Bugün müellifin günümüze ulaşan eserlerinden 709 beyti, Dr. Abdulâlî el-Vedğîrî tarafından tahkik edilerek müellifin *Dîvân*'ı olarak neşredilmiştir. Tarihsel ve toplumsal bir ürün olan şiir, içinde üretildiği sosyal, ekonomik ve siyasi koşullardan ayrı düşünülemez. Gündelik yaşam, ekonomi ve siyasetin yanı sıra, tarih, din, dil, coğrafya gibi kültürel alt yapılar da şiirde etkili olmuştur.¹⁰² Şerakî'nin edebî yönünü gösteren *Dîvân*'ında yer verdiği şiirlerinde içerisinde yaşadığı toplumun özelliklerini açık bir şekilde görmektedir.

Çalışmanın amacı ve kapsamına uygun olarak bu bölümde Şerakî'nin edebî yönünü gösteren şiirlerinden sadece Fâs döneminde kaleme aldığı eserleri içerisinde yer alan şiir örneklerine yer verilecektir. Bu nedenle de *Muvattietu'l-Fasîh li-Muvattietu'l-Fasîh* (*Şerhu Muvattietu'l-Fasîh*) ve *Tahrîru'r-Rivâye fî Takrîril'-Kifâye* (*Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*) adlı eserlerindeki şiirleri ile onun edebî kimliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Şairin ilmî ve edebî değerini ortaya koyan belki de en önemli bilgilerden biri de *Dîvân*'ındaki fahr türünün tek örneği olan aşağıdaki beyitlerdeki ifadeleridir. Şair (حَطِيبٌ - صَيْبٌ) kafiyeyle getirdiği kelimelerle nâkıs tasrî ile nazmettiği bu şiirinde

⁹⁶ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 43.

⁹⁷ Şerakî, *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffız*, 161.

⁹⁸ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 170.; Tuncî, *Terâcimu a'yânî'l-Medîneti'l-Münevverati fî'l-karnî's-sâniye 'aşar el-hicrî*, 57.

⁹⁹ Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 175.

¹⁰⁰ Şerakî, Feydu neşî'l-inşirâh min ravdı tayyî'l-iktirâh, 2/1060.; Vedğîrî, *et-Ta'rif bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*, 146-147.

¹⁰¹ Abdullah Esat Bağcı, "İbn Dureyd'in Söylediği Hikmet Şiirlerinin Tema ve Üslup Bakımından İncelenmesi", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 54/1 (2024), 111.

¹⁰² Ferruh Kahraman, "Araplarda Şiir: Kadîm Edebî Türün Üretimi ve Gelişimini Sağlayan Amiller", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 54/1 (2024), 56.

bir nevi dil alanındaki ilmî otorite oluşunu ifade etmiştir. (Kâmil)¹⁰³

لَا بُدْعَ إِنْ وَافَى بِغَيْثِ صَيْبٍ وَأَتَى بِكُلِّ شِدَى وَعُرْفِ طَيْبٍ
وَأَخْتَصَّ بِالْحَمْدِ الْكَثِيرِ فَإِنَّهُ نَجَرَ اسْتِغْفَاقِ مُحَمَّدٍ بْنِ الطَّيِّبِ

1. *Bol yağmur ve yayılan bütün hoş kokularla gelmesinde şaşılacak bir şey yok.*
2. *Çünkü (O'na) çok övgü lütfedildi. O iştikak ustası Muhammed b. Tayyib'tir.*

İbnu't-Tayyib sevgilisine hitap ettiği aşağıdaki afif gazelinde ise husnu-t ta'lıl sanatını da kullanarak anlatıma güzellik katmıştır. (Kâmil)¹⁰⁴

لَمَّا تَسَنَّرَ إِذْ رَأَيْتُ مُقْبِلًا عَنِّي زَعِيمًا أَنَّهُ لَا يُؤْنِسُ
نَادَيْتُهُ لَا تُخْفِ شَخْصَكَ إِمَّا سُمِّيَتْ إِنْسَانًا لِأَنَّكَ مُؤْنِسُ

1. *Beni karşısında görünce ünsiyet kuramayacağımı zannederek benden gizlendiğinde;*
2. *Ona kendini gizleme, diye seslendim. Çünkü sen ünsiyet kurduğun için insan, diye isimlendin.*

Methiyeye Arap edebiyatında önemli bir yer tutmakla birlikte edebî ürünlerden özellikle şiirin gelişmesine katkı sağlayan başlıca temadır.¹⁰⁵ Şair çeşitli kişileri methettiği çok sayıda beyit nazmetmiştir. Şair aşağıdaki beytinde ise benzetme yönü olan güzelliği hazfederek mücmel teşbih sanatı ile Fas'taki dil ve edebiyat alanındaki hocalarından Ebu'l Abbas el-Vicârî'yi methetmiştir. (Vâfir)¹⁰⁶

وَتَبَدَّتْ فِي فَطِيحِ كَالصَّوَارِ فَتَاءَ عَرَفُهَا نَشْرُ الصَّوَارِ

1. *Bir ceylan sürüsü gibi bir sürüde gözüktü. Bir kız ki ondan yayılan koku misk gibidir.*

İbnu't-Tayyib Sahih-i Buhârî'yi hatmettiği günde aşağıda nazmettiği beytinde Mesnâvî adıyla meşhur olan hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mesnâvî b. Muhammed İbn Ebîbeker ed-Delâî'yi methetmiştir. Şair bu beytinde maklub teşbih sanatını kullanmıştır. Parlaklıkta sabahın ışıklarını Muhammed Mesnâvî'nin yüzüne benzeterek teşbih benzetme kendisinde güçlü olana yani sabahın aydınlığına yapılması gerekirken mübalağa sanatı kullanılarak müşebbeh olan Muhammed Mesnâvî müşebbeh bih yerine konularak sabahın aydınlığı müşebbeh kabul edilmiştir. (Tavîl)¹⁰⁷

¹⁰³ el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Tayyib*, s. 32.

¹⁰⁴ eş-Şerakî, *Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*, s. 175; el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Tayyib*, s. 72.

¹⁰⁵ Orhan İyşenyürek, "İbn Ma'tûk'un Dîvân'ındaki Peygamber Methiyeleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 145.

¹⁰⁶ eş-Şerakî, *Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*, s. 352; el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Tayyib*, s. 69.

¹⁰⁷ el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Tayyib*, s. 70.

إلى أن بدأ وجه الصّباح كأنه مُحَمَّدُ الْمَسْنَوِيُّ نَجُلُ أَبِي بَكْرٍ

1. Sabahın yüzü görüldüğünde sanki o Ebu Bekir'in neslinden Muhammed Mesnâvi'dir.

Şair İbn Murahhal'ı eseri *Muvattietu'l-Fasîh'i* şerhinde aşağıdaki şiiri ile methetmiştir. Şair beyitte (الرَّحْمَان) kelimesi ilkinde Mâlik b. Abdirrahman, ikincisinde Rahmanı (Allah) ikinci beyitte ise (الْجَنَان) kelimesi ilkinde cennetler, ikincisinde gönülü ifade etmektedir. Kelimelerin her ikisini de isim olarak getirilmiş ve mümâsil cinâs yapmıştır. (Recez)¹⁰⁸

تَسْأَلُ رَحْمَ الرَّاحِمِ الرَّحْمَانَ	لِمَالِكِ بْنِ عَابِدِ الرَّحْمَانَ
حَتَّى يُبَادَى لِنَقْمِ يَا مَالِكُ	فَأَنْتَ لِإِفْرَدُوسِ خَيْرُ مَالِكُ
تَسْرُخُ أَيْنَ شَبْتَتْ فِي الْجِنَانِ	فَرِيرَ عَيْنِ وَاسِعِ الْجِنَانِ
تَلْبَسُ كُلَّ مَجْسِدِ مُرَحَّلِ	تُكْرِمَةُ عَلَى بَنِي الْمُرَحَّلِ
وَرُؤْيَا الْوَجْهِ الْكَرِيمِ فِيهَا	تَمَامُ كُلِّ نِعْمَةٍ تُفِيهَا
لَا حَرَمَ اللَّهُ الْجَمِيعِ رُؤْيَاهُ	لِأَنَّهَا النِّعْمَاءُ يَوْمَ لُقْيَاهُ
حَتَّى تَغِيبَ فِي سَنَا الْمَشَاهِدَةِ	وَتَقْتَبِي الْمَفَارِ فِيمَنْ شَاهِدَةُ
بِحَاهِ خَيْرِ الْخَلْقِ طَرّاً أَحْمَدَا	صَلَى عَلَيْهِ اللَّهُ مَا طَالَ الْمَدَى

1. Mâlik b. Abdirrahman için Rahmân'ın rahmetini diliyoruz.
 2. Tâ ki ona "Ey Mâlik kalk sen Firdevs'in en iyi sahibisin." diye sesleninceye kadar.
 3. Gözü aydın ve gönülü geniş bir şekilde cennetlerde istediğin yerde gezinirsin.
 4. Beni Murahhale'ye Allah'tan bir ikram olarak her türlü süslü elbiseyi giyersin.
 5. Orada (Allah'ın) Yüce Zatını gördüğünde bütün nimetlerin tamamlandığını bulursun.
 6. Allah orada kimseyi zatını görmekten mahrum bırakmasın. Çünkü onu görme karşılaşma gününde nimetlerdir.
 7. Tâ ki o görme (nin verdiği) nurda kaybolursun ve onu görenlerden olmaya nâil olursun.
 8. Allah'ın salâtı üzerine olan yaratılmışların en hayırlısı Ahmet'in hürmetine.
- Şair aşağıdaki beyitlerinde de ise kendilerini ziyâret ettiği bazı salih kimse-

¹⁰⁸ el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Ṭayyib*, s. 100.

leri methetmiştir. (Vâfir)¹⁰⁹

قَصَدْتُكُمْ رَجَالَ اللَّهِ أَسْعَى فَفَدْتُ هَتَفْتُ بِجُودِكُمْ الْحَمَامَ
وَلَمْ أَقْصِدْ دُرَا فَضْلٍ سِوَاكُمْ وَأَلُو نَشِيبَتْ بِضَبْعِيَّ الْجَمَامَ

1. *Ey Allah'ın (sevgili) adamları, koşarak size geldim! Güvercinler size cömertliğinizle sesleniyorlar.*
2. *Ölüm her tarafımdan bana saldırırsa bile, sizden başka lütf zirvesine yönelmedim.*

İbnu't-Tayyib, *Dîvân*'ında bazı ilmî meseleleri konu edindiği beyitlere yer vermiştir. Şair Hz. Peygamber'e salâtn anlamı konusunda aşağıdaki beytini nazmetmiştir: (Tavîl)¹¹⁰

صَلَاةٌ سَلَامٌ تُمْ حَمْدٌ شَهَادَةٌ وَتَسْبِيحٌ اسْتِغْفَارٌ الشُّكْرُ كَبِيرًا

1. *Salâtn, Selâmun, şumme Hamdun, Şehâdetun, ve Tesbîhun, İstiğfâru, eş-Şukru, Kebbîrâ*

İbnu't-Tayyib, *Dîvân*'ında yer verdiği ihvâniyyat türündeki aşağıdaki beyitlerini dostlarından İsmail Âsım Efendi için söylemiştir. Şair bu şiirinde dostuyla arkadaşlığının ebedi olmasını dilemiş, dostunu yücelikte gökyüzündeki aya benzetmiştir. Beyitte (عَلَاهَا) ve (الرُّبْعَاءُ) kelimeleri arasında mana yakınlığından dolayı murâ'âtu'n-nazîr sanatı vardır. (Vâfir)¹¹¹

أَدَامَ اللَّهُ رُفْقَتَهُ وَأَبْقَى عَلَاهَا فِي عُلُوِّ وَارْتِقَاءِ
وَأَسْمَى قَدْرَهُ فِي كُلِّ أَرْضٍ سُمُوُ الْبُنْدَرِ فِي أَفْقِ السَّمَاءِ

1. *Allah onunla birlikte olmayı devam ettirsin ve gittikçe yücelmesini baki kılsın.*
2. *Gökyüzünde ayın yüksekte olduğu gibi onun kıymetini her yerde yüksek kılsın.*

Şair aşağıdaki beyitlerinde de ise kendilerini ziyâret ettiği bazı salih kimse-leri methetmiştir. (Vâfir)¹¹²

قَصَدْتُكُمْ رَجَالَ اللَّهِ أَسْعَى فَفَدْتُ هَتَفْتُ بِجُودِكُمْ الْحَمَامَ
وَلَمْ أَقْصِدْ دُرَا فَضْلٍ سِوَاكُمْ وَأَلُو نَشِيبَتْ بِضَبْعِيَّ الْجَمَامَ

1. *Ey Allah'ın (sevgili) adamları, koşarak size geldim! Güvercinler size cömertliğinizle sesleniyorlar.*
2. *Ölüm her tarafımdan bana saldırırsa bile sizden başka lütf zirvesine yönel-*

¹⁰⁹ eş-Şerakî, *Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*, s. 198; el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Ṭayyib*, s. 93.

¹¹⁰ eş-Şerakî, *Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*, s. 59; el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Ṭayyib*, s. 43.

¹¹¹ eş-Şerakî, *Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*, s. 35; el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Ṭayyib*, s. 27.

¹¹² eş-Şerakî, *Şerhu Kifâyeti'l-Mutehaffız*, s. 198; el-Vedğîrî, *Şi'ru İbni't-Ṭayyib*, s. 93.

medim.

Birçok ilimle ilgilenen ve bu ilimlerde eserler telif eden İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin ilmi hüviyeti kaynaklarda daha çok dinî ilimlerle –özellikle de hadis ilmi- ve yaşadığı Medine dönemindeki çalışmalarla öne çıkarılmıştır. Onun tasavvufî yönü vurgulanarak bu konudaki özellikleri ile kaynaklarda daha çok yer verildiği görülmüştür.

Sonuç

Çalışmada İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin ilmî ve edebî hayatının h. 1139'da Medine'ye göç etmesinden önceki Fâs dönemi ile sınırlı tutularak bu dönemdeki ilmî ve edebî birikimi ve bu birikime etki eden etmenler -dönemin özellikleri, hocaları, eserleri- tespit edilerek ilmî konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu maksatla da dönemin ilmî özelliklerinin yanında ilmî gelişmeye etki eden siyasi, sosyal ve ekonomik özellikler üzerinde durulmuştur. Çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1- İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin edebî ve ilmî hayatı üzerinde dönemin siyâsi, sosyal, ilmi ve kültürel hayatının etkisinin büyük olduğu bir gerçektir. En büyük etkiyi de huzur dönemi olarak ifade edilen Mevlây İsmail'in yönetimi ile kargaşanın hâkim olduğu oğulları arasındaki taht kavgalarının yaşandığı dönemin siyâsi koşulları bırakmıştır.

2- İbnu't-Tayyib eş-Şerakî'nin Fas'taki öğrencisi Ebu'l- Abbas Ahmed ibn Muhammed el-Bekûrî nazmettiği beyitlerinde hocasının telif ettiği eserlerine yer vermiştir. Bu Fas dönemi eserlerden İsfârû'l-Lisâm an-Muhayyâ Şevâhidi İbn Hişâm ve Telhîsu't-Telhîs min Şevâhidi't-Telhîs edebiyat ve ilimlerine, Tahrîru'r-Rivâye fî Takrîril'l-Kifâye ve Muvattietu'l-Fasîh li-Muvattietu'l-Fasîh dil ilimlerine, Simtu'l-Ferâid fîmâ yete'alleku bi'l-Besmeleti ve's-Salâti mine'l-Fevâid dînî İlimlere ait eserleridir. Hocasının en meşhur eserlerini zikreden el-Bekûrî'nin zikretmiş olduğu bu 5 eserden 4 eserin edebiyat ve dil ilimlerine sadece 1 eserinin dînî ilimlere ait olduğu görülmektedir. Toplamda 61 eserinin 24'ünün dil ve edebiyat alanında oluşturması, Şerakî'nin dil ve edebî yönünün daha baskın olduğunu göstermesinin yanında Fas dönemi çalışmalarında da yine bu yönünün ağır bastığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

3- Şerakî'nin 61 eseri bulunmaktadır. Bu eserler farklı kaynaklardan ve daha çok onun kendi eserlerinde yer verdiği bilgilerden tespit edilebilmiştir. Şerakî, yukarıdaki 5 eserini Fas döneminde yani Medine'ye göç etmeden önce telif etmiştir. Buradan hareketle bu eserlerinde yer verdiği diğer eserlerini de bu dönemde telif ettiği karşımıza çıkmaktadır. Özellikle *Şerhu kifâyeti'l-mutehaffiz* adlı eserinde *Hâşiyetu 'alâ durreti'l-gavvâs, Havâşî şifâi'l-galîl, el-Musfir an-habâyel'l-muzhir, Hâşiyetu 'ale't-tasrîh lil-ezherî, Hâşiyetu 'ale'l-murâdî, Hâşiyetu 'ale'l-muğnî, Havâşî't-tevdîh, Havâşî't-teshîl, Havâşî şerhi lâmiyyeti'l-ef'âl li İbni'n-Nâzım, Şerhu'l-kâfiyeti li İbni Mâlik, Havâşî 'alâ şerhi ukûdu'l-cumân, Havâşî'l-muhtasar, Havâşî'l-celâleyn, Havâşî'l-keşşâf, Risâletun fî ma'nes-salati ale'r-Rasûl* eserlerinin bulundu-

ğunu ifade etmiştir. Bu açıklama bu eserine aldığı eserlerin de Fas döneminde kaleme aldığını göstermektedir. Ayrıca *İkâmetu'l-burhân 'alâ enne'l-ef'âle'n-nâkisa innemâ tedullu 'ale'z-zamân* adlı eserinde Faslı hocası el-Mesnâvî'den bahsetmesi bu eserin de Fas dönemine ait olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler ışığında eserlerinin çoğunluğunu bu dönemde ortaya koyduğu görülmektedir. Ayrıca bu eserlerini Medine'ye göçü esnasında yanında götürmesi de bu ilmî ve edebî birikiminde Fâs döneminin daha etkili olduğunu göstermektedir.

4- Bugün müellifin günümüze ulaşan eserlerinden 709 beyti, Dr. Abdülalî el-Vedğîrî tarafından tahkik edilerek müellifin *Dîvân'ı* olarak neşredilmiştir. Şerakî'nin *Dîvân'ı*nda yer alan şiirlerinden 18 şiir ve 89 beytinin Fâs dönemine ait Tahrîru'r-Rivâye fî Takrîr'l-Kifâye ve Muvattietu'l-Fasîh li-Muvattietu'l-Fasîh adlı eserlerinde yer aldığı düşünülürse bu dönemde kendisinin şiir türünde edebî çalışmalar ortaya koyduğunu göstermektedir.

5- Dönem hakkında bilgi veren *el-Hayâtu'l-edebîyye fi'l-Mağrib 'alâ ah-di'd-Devleti'l-Alevîyye, Hedîyyetu'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn âsâru'l-musannefîn, Muallimetu'l-Mağrib, el-Mağrib abra't-târîh, Târîhu'l-Mağrib, en-Nubûğu'l-Mağribî fi'l-edebî'l-arabî, Selvetu'l-enfâs, r-Risâletu'l-mustatrefe, Silku'd-durar fî a'yânî'l-karnî's-sâniye aşar, Şî'ru İbni't-Tayyib, et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî* gibi önemli kaynaklarda Şerakî ömrünün yarısını Fâs yarısını ise Medine'de geçirmesine rağmen onun dil ve edebiyatçı özelliği 18. yüzyıl Fâs tarihinin bir edebî şahsiyeti olarak tanıtılmıştır. Bu eserler de onun bu dönemde yetişen ve eserler ortaya koyan bir edip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

6- Şerakî'nin bu dönemde nazmettiği şiirlerinin muhtevasına bakıldığında kendisini övdüğü ve *Dîvân'ı*ndaki fahr türünün tek örneği olan şiirinde dil ve edebiyat alanındaki yetkinliğini bizzat kendisinin de dile getirdiği görülmektedir. Bu da dönemin ileri gelen âlim, şair, dilci ve ediplerinden olduğunu gösteren güçlü bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şerakî'nin nazmettiği şiirlerinin muhtevasına bakıldığında kendisini övdüğü ve fahr türünün yanı sıra, bazı kimseleri, Fas'taki dil ve edebiyat alanındaki hocalarından Ebu'l Abbas el-Vicârî'yi, İbn Murahhal'ı, Mesnâvî adıyla meşhur olan hocası Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mesnâvî b. Muhammed İbn Ebîbekr ed-Delâî'yi, kendilerini ziyâret ettiği bazı salih kimseleri methettiği, Peygamber'e salâtın anlamı konusunda olduğu gibi bazı ilmî meseleleri konu edindiği, dostlarından İsmail Âsım Efendi için söylediği ihvâniyyat türündeki beyitlere yer verdiği görülmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahdar, Muhammed. *el-Hayâtu'l-edebiyeye fi'l-Mağrib 'alâ ahdi'd-Devleti'l-Aleviyye*. Dâru'r-reşâdi'l-hadîse, 1. Basım, 1977.
- Bağcı, Abdullah Esat. "İbn Dureyd'in Söylediği Hikmet Şiirlerinin Tema ve Üslup Bakımından İncelenmesi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/1 (2024), 96-114.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî. *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-müellifin âsâru'l-musannefin*. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâs el-arabî, ts.
- Ceran, İsmail. *Fas Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- Cirârî, Abbas. *Abkariyetu'l-Yûsî*. Dâru'l-Beydâ-Dâru's-Sekâfe, 1. Basım, 1981.
- Haccî, Muhammed. *Muallimetu'l-Mağrib*. Rabat: el-Cemiyetü'l-mağribiyye li't-te'lîf ve't-tercüme ve'n-neşr, 2002.
- Harekât, İbrahim. *el-Mağrib abra't-târîh*. Dâru'l-beydâ, 2. Basım, 1995.
- İbn Abdillâh, Abdulazîz. *Târîhu'l-Mağrib*. Mektebetu's-selâm-Dâru'l-beydâ, ts.
- İbn Zeydân, Mevlây Abdurrahmân. *el-Munzi'ul-latîf fi'l-mefâhir*. Dâru'l-Beydâ, 1. Basım, ts.
- İyişenyürek, Orhan. "İbn Ma'tûk'un Dîvân'ındaki Peygamber Methiyeleri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 145-194.
- Kahraman, Ferruh. "Araplarda Şiir: Kadîm Edebî Türün Üretimi ve Gelişimini Sağlayan Amiller". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/1 (2024), 56-76.
- Kennûn, Abdullah. *en-Nubûğu'l-Mağribî fi'l-edebi'l-arabî*. Tanca, 2. Basım, 1960.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay b. Abdulkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî. *Fihrisu'l-fehâris, ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâ'cim ve'l-meşyehât ve'l-muselselat*. Beyrut: Dâru'l-Mağribî'l-İslâmî, 2. Basım, 1982.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kâsım. *Seçeretü'n-nûri'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikiyye*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1. Basım, 2003.
- Merînî, Abdulhak. *Çeyşu'l-Mağribî abra't-târîh*. Neşru'l-ma'rîfe, 5. Basım, ts.
- Murâdî, Muhammed Halîl b. Ali b. Muhammed b. Muhammed. *Silku'd-durar fi a'yâni'l-karni's-sâniye aşar*. Dâru'l-beşâiri'l-islâmiye-Dâru ibni hazm, 3. Basım, 1988.
- Selâvî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsırî ed-Der'î. *Kitâbu'l-istikâsâ li-ahbâri'd-Duveli'l-Mağribî'l-Aksâ*. Dâru'l-beydâ, ts.
- Şerakî, Muhammed b. Muhammed Tayyib b. Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Fâsî. *er-Rihletu'l-hicâziyye*. el-Muessesetu'l-arabiyye li'd-dirâsâti ve'n-neşri'l-merkezi'r-reîsî, 1. Basım, 2014.
- Şerakî, Muhammed b. Muhammed Tayyib b. Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Fâsî. *Feydu neşri'l-inşirâh min ravdi tayyi'l-iktirâh*. Abu Dabi: Dâru'l-buhûsu'd-dirâsâti'l-islâmiyye ve ihyâi't-turâs, 2000.
- Şerakî, Muhammed b. Muhammed Tayyib b. Muhammed b. Mûsâ b. Muhammed el-Fâsî. *Şerhu Kifâyeti'l-mütehaffiz*. Riyad: Dâru'l-ulûm, 1983.
- Tuncî, Muhammed (ed.). *Terâcimu a'yâni'l-Medîneti'l-Münevverati fi'l-karni's-sâniye 'aşar el-hicrî*. Cidde: Dâruş-şurûk, 1. Basım, 1984.
- Vedğîrî, Abdulalî. *et-Ta'rîf bi İbni't-Tayyib eş-Şerakî*. Rabat: Menşûrâtü ukâz, 1990. Basım, ts.
- Vedğîrî, Abdulalî. *Şî'ru İbni't-Tayyib*. el-Bükîlî, 1. Basım, 1996.
- Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm*. Dâru'l-ilmî'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.